

Tryphe ve Bios Mozaïği'nin İkonografik ve İkonolojik Açından Değerlendirilmesi

Iconographic and Iconological Evaluation of the Tryphe and Bios Mosaic

Nur Deniz ÜNSAL - Derya ŞAHİN*

(Received 03 October 2022, accepted after revision 06 September 2023)

Öz

Özellikle Roma Dönemi ile birlikte büyük bir ilgiyle kamu ve özel yapıların dekorasyonunda kullanılan mozaik kaplamalar repertuar açısından oldukça zengindir. Bu mozaiklerin büyük bir bölümünü mitolojik konulu tasarımlar oluşturur. Bunların içinde özellikle tanrı ve tanrıça personifikasyonlarının yanı sıra bazı alegorik temsillerde ön plana çıkmıştır. Alegori basitçe bir kavram ya da düşüncenin daha iyi anlaşılması amacıyla somutlaştırma ya da görselleştirme olarak düşünülebilir. Greko-Romen geleneğin mozaiklere yansıtılmasında özellikle ahlaki ve kişisel değerlerin oldukça ön planda tutulduğuna şahit oluruz. Bu bakış açısıyla Tryphe ve Bios gibi, rahat yaşam ve lüksü sembolize eden tasarımlar oldukça farklı ve çeşitlidir. Çalışmanın konusunu, bu örneklerden birini temsil eden ve bugün Kanada'nın Toronto şehrindeki Ontario Kraliyet Müzesi'nde sergilenen Tryphe ve Bios Mozaïği oluşturmaktadır. Suriye Emesa kökenli olduğu düşünülen ve yaklaşık İS 350-400 yıllarına tarihlenen mozaïğin detaylı tanımı yapılarak, ikonografik ve ikonolojik açıdan değerlendirilecektir.

Anahtar Kelimeler: Roma, Suriye, Emesa, Tryphe, Bios.

Abstract

Mosaic pavements used in the decoration of public and private buildings with great interest, especially in the Roman Period, are very rich in terms of repertoire. Most of these mosaics consist of mythological designs. Among these, in addition to the personifications of gods and goddesses, some allegorical representations came to the fore. Allegory can simply be thought of as a concretization or visualization of a concept or idea for those to be understood better. In the reflection of the Greco-Roman tradition on the mosaics, we can observe that especially moral and personal values are brought to the foreground. From this point of view, designs that symbolize comfort and luxury, such as Tryphe and Bios, are quite different and varied. The subject of the study is the Tryphe and Bios Mosaic, which represents one of these examples and is exhibited at the Royal Ontario Museum in Toronto, Canada today. The mosaic, which is thought to be of Syrian Emesa origin and dated to approximately AD 350-400, will be defined in detail and will be evaluated iconographically and iconologically.

Keywords: Roman, Syria, Emesa, Tryphe, Bios.

* Nur Deniz Ünsal, Bursa Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Görükle, Bursa, Türkiye. <https://orcid.org/0000-0002-6798-6551>. E-posta: ndunsal@uludag.edu.tr

Derya Şahin, Bursa Uludağ Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji Bölümü, Görükle, Bursa, Türkiye. <https://orcid.org/0000-0003-0021-4271>. E-posta: dsahin@uludag.edu.tr

Kişileştirmeler ve kişileştirme sembolleri sanatta çok eski dönemlerden beri aşına olduğumuz bir betim özelliğidir. Özellikle Antiocheia'da arkeolojik buluntularda kişileştirmenin özel bir öneminin olduğunu gözlemleriz. Bu durum aynı dönemin edebi eserlerinin ve toplumsal fikrinin bir tezahürü olarak değerlendirilebilir. Edebi sanattaki anlayış basit bir indirgeme ile somutlaştırılarak ifade edilir hale gelmiştir.

Geç İmparatorluk Dönemi'nin edebiyat ve felsefesinin özellikleri ayrıntılı bir açıklama gerektirmeyecek kadar iyi bilinmektedir. Belirsiz ve nahoş yaşam koşullarında, hayata karşı bir tutum ve ifade geleneği olarak soyut düşüncenin gösterilebilir olmasına belirgin bir ilgi başlamıştır. Özellikle Konstantin ve sonrası dönemde bu artış hayli belirgindir.

Otuzlu yılların başlarında Hatay'da Princeton Üniversitesi'nin yaptığı kazılar sayesinde çok önemli mozaik döşemeler açığa çıkarılmıştır. Bu mozaiklerin büyük bir bölümü mitolojik konuludur. Bunların içinde özellikle tanrı ve tanrıça personifikasyonlarının yanı sıra bazı alegorik temsiller de ön plana çıkmıştır. Alegori basitçe bir kavram ya da düşüncenin daha iyi anlaşılması amacıyla somutlaştırma ya da görselleştirme olarak düşünülebilir. Greko-Romen geleneğin mozaiklere yansıtılmasında özellikle ahlaki ve kişisel değerlerin oldukça ön planda tutulduğuna şahit oluruz.

Bu bakış açısıyla Tryphe ve Bios gibi düşüncelerin temsilleri de zaman zaman tercih edilmişlerdir. Rahat yaşam ve lüksü sembolize eden bu kavramların mozaikler üzerindeki tasarımları oldukça farklı ve çeşitlidir. Çalışmanın konusunu, sözü edilen örneklerden birini temsil eden ve bugün Kanada'nın Toronto şehrindeki Ontario Kraliyet Müzesi'nde sergilenen benzer temalı bir döşemenin detaylı tanımı, ikonografik ve ikonolojik değerlendirmesi oluşturmaktadır.

Ontario Kraliyet Müzesi Grek - Roma bölümünde duvarda sergilenen Tryphe ve Bios'un¹ temsil edildiği mozaik panel üzerinde klinede uzanmış genç erkek ve yanında oturan genç kadın betimlenmiştir (Res. 1, Çiz. 1). Bu iki figür burada sohbet ediyor gibi görünüyordur. Kadın sağ eliyle işaret ediyor ve sol dirseğiyle erkeğin omzuna yaslanıyor şekilde gösterilmiştir. Her ikisi de açık renkli kolsuz khiton giymiş olup erkeğin khitonu yaprak süslemeli, koyu kırmızı klavi ile süslenmiştir. Omuzunda yuvarlak bir iğne ile elbisesi tutturulmuştur, ayrıca pantolon benzeri bir şalvar giymiştir. Roma giysileri içinde iki kişi bölgedeki şölen ikonografilerine uygun olarak bir divan üzerinde rahat yüz ifadeleri ile yer almaktadır. Bios yarı uzanmaktadır. Bölgeye özgü bu tipik şölen sahnesinde erkeğin giysisi tamamen Roma tarzındadır.

Kadının giydiği kıyafet ise oldukça sadedir. Ancak buna tezat oluşturacak şekilde bol mücevherli, her iki kolunda görkemli bilezik ve zengin incili bir taçla betimlenmiştir. Genç adamın sağ elinde bulunan dairesel nesne, aşk büyüünde kullanılan bir tılsım olan sihirli bir çark olarak yorumlanabilir. Bios, yarı uzanır şekilde, sağ kolu ileriye doğru sol dirseği ise bir yastığa dayalı olarak uzanır şekilde elinde çark tutmakta, sağ eli ise yanında hafif kıvrık olarak durmaktadır. Kapalı ve iri gözlü olan Bios başını hafifçe sağa döndürmüştür. Uzandığı divan oldukça süslü ve kabarık yastıklardan oluşmaktadır. Bios'un üst giysisinin

1 Müze ve Envanter No: 967.132, Joey ve Toby Tanenbaum Roma ve Yakın Doğu Galerisi'nde (ROM) Temmuz 2011'den bugüne sergilenmektedir. Katalog bilgileri, Ontario Kraliyet Müzesi tarafından tarafımıza talebimiz üzerine gönderilmiştir. Makalede verilen katalog bilgileri, müzenin katalog bilgilerini içerir. Müze çalışanları Paul Denis ve Nicola Woods'a sağladıkları bilgiler, görseller ve destek için çok teşekkür ederiz. Ayrıca Arkeolog Serkan Demir'e mozağin titiz çizimini yaptığı için teşekkürü bir borç biliriz.

Resim 1
Trypthe ve Bios Mozaïği, Ontario Kraliyet
Müzesi.

Çizim 1
Trypthe ve Bios Mozaïği Çizimi.

üzerindeki boynundan aşağı sarkan ve uç kısımları ok biçiminde işlenmiş bant şeklindeki işleme dikkat çekicidir. Mobilya aksamı belirgin olup sehpanın üzeri boştur. Ahşap görünüm benzer renklerle verilip izlenim yaratılmaya çalışılmıştır. Her iki figür de özenli bir şekilde yapılmış dalgalı saç tuvaletine sahiptirler.

Üzerinde oturdukları kline dışbükey (konveks) dönmüş bacaklara ve yunus² şeklinde yüksek bir arkalığa sahiptir. Mobilya ayrıca büyük kırmızı yastıklarla daha konforlu bir görünüm sunmaktadır. Klinenin arka kısmında kırmızı desenli bir kumaş parçası dikey görünmesine rağmen zemine serilmiş gösterişli bir halı algısı uyandırmaktadır. Kadın figürünün ayağının altında alçak bir tabure halının üzerine yerleştirilmiştir. Diğer bir mobilya ise klinenin hemen önünde yuvarlak şekilde yapılmış bacakları hayvan bacağı formunda olan yuvarlak sehpadır.

Yaşam ve rahat hayatın alegorik sunumu olarak isimlendirilen mozaik, 133 cm yüksekliğinde, 97 cm genişliğindedir. Cam ve kireç taşından şekillendirilmiş tesserae büyüklükleri yaklaşık 7 mm ölçülerindedir. Taş tesserae içerisinde kırmızı, pembe, kahverengi, altın sarısı, kirli beyaz ve siyah renkler kullanılmıştır.

2 Yunus biçimindeki mobilya aksamının bir benzeri Vezüv alanından bronz bir parçadır. Napoli Ulusal Arkeoloji Müzesi'nde bulunmaktadır. Bir yunusun arkasında çocuk/Eros yer almaktadır; Yunusun ağzının altında bir yengeç vardır. Kabaca dikdörtgen bir taban plakası üzerinde yüksek kabartmalı temsil söz konusudur. Geçiş elemanı yoktur; Çerçevenin bir parçası, bağlantı parçasının alt kenarında bulunmaktadır. Tipolojik olarak Form IV olarak değerlendirilmiştir. Üst uçtaki halka ikinci bir kullanımdan gelir. Parçanın yönü uyuşmayan üç çizimi vardır (Faust 1989: 189 kat. 239 taf. 59.4).

Fulcra, antik yataklar üzerinde figüratif ve dekoratif süsleme hakkında daha detaylı bilgi için bk. Faust 1989.

Özellikle mücevher gibi bazı detayların belirtilmesinde cam tesserae tercihi dikkat çekicidir.

Kompozisyon içerisinde yer alan her iki figürün başının üzerinde kadının ΤΡΥΦΗ, erkeğin ise ΒΙΟC olarak Grekçe harflerle yazılmış isimleri yer almaktadır. Kadın figürü olan ΤΡΥΦΗ alegorik olarak rahat ve keyifli hayatı “la dolce vita” yı temsil etmektedir. Erkek olarak gösterilen ΒΙΟC figürü ise yaşamı sembolize eder. Açık renkli zemin üzerinde işlenen figürlerin, ışığın geliş açısına göre oluşmuş gölge detayları verilmiştir. Işık ile gölgeler, vücudun hareketliliği ve derinlik, perspektif gibi teknik detayları görmeye imkân sağlamıştır. Tryphe'nin ayaklarının çıplak olarak zemine basmadığı izlenimi yaratılmıştır. Bios'un ayakları parçanın korunma durumu nedeniyle takip edilememektedir.

Benzer alegorik özellikte bir çok mozaik lüks Antiocheia a.O. villalarında bulunmuştur. Özellikle bu tasarımlar keyifli yaşama eşlik eden hedonist bir yansımayı bizlere sunmaktadır (Leipen 1969: 231).

Erkeğin elindeki yuvarlak teker, efsunlu bir obje olarak yorumlanırsa bu sunumun alegorik manası yaşam ve rahat hayat olarak yorumlanabilir. Çark betimi ikonografik açıdan oldukça önemli ve anlamlı bir betimdir³. Leipen, döşemenin bir Roma villasına ait olduğunu ve Antik Suriye Emesa kentinden geldiğini açıkça gösterdiğini ileri sürmekle birlikte, mozaığın gerçekte nasıl bir yapıda bulunduğunu ve tarihlemeye yardımcı olacak başka buluntuların olmadığını da özellikle belirtmiş ve bu gerekçe ile ancak mozaığın tarihlendirmesinin benzer örnekler ile karşılaştırarak yapıldığını söylemiştir (Leipen 1969: 231).

Stil kritik yoluyla mozaik döşeme İS 4. yüzyılın ortasına tarihlenmektedir. Geç Antik Dönem'e tarihlenen bu mozaik aynı zamanda Eski Helenistik üslubun Erken Hristiyanlık yıllarında hala insanların kalplerinde ve düşüncelerinde

3 Çark betiminin mozaikler üzerinde yer aldığı en erken örneği Gordion'da Megaron II yapısının zemin mozaiklerinde görürüz. Ancak motifin burada çok farklı geometrik desenlerle kombinasyonu onun ikonografik anlamını açıklamakta araştırmacıların işini zorlaştırmaktadır. Megaron II yapısında bulunan mozaikte ocağın üzerinde yer alan büyük rozet, pergel kullanılarak bir daire şeklinde yerleştirilmiş olabilir, tıpkı pergelin etrafında döndüğü merkezi dikmenin genellikle açıkça görülebildiği, bronz üzerine oyulmuş benzer rozetler için yapıldığı gibi, ancak mozaikte daire içindeki altı yaprak açıkça serbest bırakılmıştır (Young 1965: 12). Doldurucu motif olarak kullanılan rozet motifinin biçimi Erken dönemlerden, Helenistik Dönem Olynthos ve Korint mozaiklerinde de kullanılmış olup motifin kullanımına Roma Dönemi'nde de devam edilmiştir. Korint ve Olynthos'da büyük çark teker formunda gördüğümüz motif daha sonra küçülerek doldurucu bir motif ögesi haline gelmiştir (Dunbabin 2002: 5-7 figs. 1-4).

Konumuzla ikonografik açıdan en iyi bağlantı kurabileceğimiz çark ya da tekerlek motifi Olynthos'da “Good Fortuna / İyi Kader Villası” olarak tanımlanan bir villanın monokrom zemin mozaikleri üzerinde yer almaktadır. Bu villanın andron odasına bitişik yan odada yer alan mozaığın üzerinde, villaya da ismini veren iyi kader yazısı (ΑΑΘΗΤΥΧΗ) ve bir çark betimi yer almaktadır (Robinson 1934: 501-510). Mozaığın merkezine yakın bir yerde betimlenen şans çarkı oldukça dikkat çekicidir. Olynthos'da olduğu gibi, tekerlekle ilişkili biçimde bir tılsım veya muska haline gelen ya da iyi şans sembolü olarak kullanılan teker motifi daha sonraki dönemlerde Pompei'de bir mozaik üzerinde de karşımıza çıkar. Bu mozaikte hayatın faniliğinin ve her şeyi eşitleyen ölümün kaçınılmazlığının sembolleri betimlenmiştir (Borriello et al. 1986: 118 kat. 27 fig. 27). Belki de bu teker / çark motifi kaderin istikrarsızlığının temsili olmuştur.

Tryphe ve Bios mozaığında Bios figürünün elinde görülen çark motifi, ilahi cezanın ruh bulmuş hali intikam/öç duygusunun personifikasyonu olan Nemesis ile ilgili bir çok kompozisyonda da özel bir belirteç olarak kullanılmıştır (Nemesis ile bağlantılı kullanılan ve onun atribütlerinden biri olan çark birçok heykel, kabartma ya da sikke üzerinde Nemesis'in elinde veya yanında betimlenmiştir. Detaylı bilgi için bk. Hornum 1993: 68-69, 321-327 pls. V-XXVII; LIMC IV). Nemesis, büyük ve önemli Yunan tanrıları arasında yer almaz, ancak daha sonra yıldızlara yükselmiş bir tanrıça olarak önem kazanmıştır. İnsanların kaderi yıldızlara yazılmıştır (Riefstahl 1956: 1-7)

Nemesis'e benzer bir şekilde elinde çoğu zaman dümen gördüğümüz Fortuna da kimi zaman bir çark/teker ile betimlenmiştir. Elinde tuttuğu dümen özellikle denizciler için önemli olan tanrıçanın insanların kaderini elindeki dümen ile belirlediğine gönderme yapmaktadır. Muhtemelen kimi zaman çark ile betimlenmiş oluşu da bu sefer karada olan insanlar için bu kaderin belirleyicisi olduğuna işaret etmesidir.

olduğunu yansıtmaları açısından da son derece önemlidir (Leipen 1969: 231).

Latince bir isim olan *luxus*, çabalamak ve mücadele etmek anlamına gelen *luctor* fiilinden gelmektedir. Daha sonra ise bu kelimenin anlamı dönüşmüştür. Oxford İngilizce Sözlüğünde *lux*, “istenilen/arzu edilen ancak vazgeçilmez olmayan” olarak tanımlanmaktadır (Lapatin 2015: 1). TDK sözlüğünde lüks, benzer şekilde yazılır ve giyimde, eşyada, yaşamda aşırı gitme “şatafat” olarak tanımlanır.

Tryphe kelimesi Grekçe’de yumuşaklık ve incelik manasına geliyordu ve büyük oranda da negatif bir anlam barındırıyordu. Fiil olarak *Trypho* ise lüks ve masraflı yaşamı ifade ediyordu, daha çok kadınlar, çocuklar ya da efemine erkekler için kullanılıyordu ve Latince muadilinde de, müsrifliği, şehveti, azgınlığı, şehvet düşkünlüğünü ve iffetsiz davranışları çağrıştırıyordu (Lapatin 2015: 2).

Antik Dönem’de, lüks eşyalar çoğunlukla Doğu’dan geliyordu, İÖ 5. yüzyılın başlarında Pers savaşı sırasında modası geçmiş, ancak kaybolmamıştır. Özellikle demokrasi ile yönetilen Atina’da bu tür davranışlara şüphe ile yaklaşılıp kadın ve tyranlarla ilişkilendiriliyordu. Bu kadar olumsuz algıya rağmen hiçbir zaman kaliteli, zarif ve rafine eşyaların ithalatı yok olmadı (Lapatin 2015: 2).

İskenderiye’nin fethi sayesinde, Helenistik Dönem’de muazzam zenginlik ve egzotik varlıklar Yunan dünyasına akın etti. Tryphe aslında kuşkusuz bir yaşam ideali olmalıdır. İnsan ruhu her şeye bir etiket koymayı sevdiğinden, soyut olsa bile, bu idealin bir adı olmalıdır. İskenderiye’nin müsrif yaşam “felsefesini” bundan iyi çok az terim tanımlayabilir (Tondriau 1948: 49-54 dipnot 5).

Kralların zenginliği, tanrıların tevecçülerinin bir manifestosuydu, ve kraliyet prestiji onu sergilemeyi gerektiriyordu (Lapatin 2015: 2). Bu tür bir bakış açısından hareketle daha sonraki yüzyıllarda Roma İmparatorluğunun Doğu topraklarında Tryphe iyi yaşamın kişileştirmesi olarak pozitif bir mana ile mozaikler üzerinde betimlenmeye devam etmiştir (Lapatin 2015: 3).

İyi işlenmiş mobilyalar, pahalı ithal edilmiş altın, gümüş eşyalar, kaliteli kaplar, değerli taşlar, mücevherler ve diğer lüks eşyalar tarihin her döneminde lüks kategorisinde değerlendirilmiştir. Salonların, domusların dekorasyonunda özellikle sosyal eğlencelerde görülebilecek şekilde, mozaikler, minyatürler, bronz eşyalar, zincirler, vazolar, aynalar, yataklar, kozmetikler, parfümler, saç iğneleri, ipek elbiseler, kaliteli çanak çömlek eşyalar, zerafet ve güzelliğin kanıtı olmuştur⁴.

Harcamalarla ilgili bir çok yasada insanların kişisel lüks objeler kullanmasına yönelik kısıtlamalar olmasa da, abartılı cenaze törenleri ve büyük görkemli ziyafetleri kısıtlama konusunda bazı yasalar çıkarılmıştır.

Sosyal birliktelikler tarihin her döneminde hatta bugün bile lüks eşyaların sergilenme yollarından birisi olmuştur. Güzel işlenmiş objeler ve kaliteli materyaller genellikle uzak diyarlardan getirilmiştir ve statü sembolü olmasının yanı sıra keyif içinde kullanılmıştır.

Karşılaştırma (Tablo 1)

Literatürde bilinen Tryphe ve Bios betimli mozaikler iki elin parmaklarını geçmeyecek kadar azdır (Balty 2009a, Balty 2009b). Bu örneklerin çoğuda Antiocheia a.O. de bulunmuştur. Bunlardan ilki Antiocheia a.O., Sarhoş Dionysos Evi’nde oda 6 olarak isimlendirilen mekânda bulunmuş mozaik

4 Luxury in Ancient Rome (1870), Scientific American, 23, 17, 256–256. <http://www.jstor.org/stable/26034096>

döşemedir (Res. 2). Sözü edilen konut oldukça büyük bir tricliniuma sahiptir ve evin koridorunda iki figürlü panel ve bir merkezi geometrik panel bulunur. Tryphe ve Bios mozaikleri triclinium ve avlu arasında yer almaktadır. Batıda bulunan kadın figürünün başının üzerinde TPYØH yazısı yer alır. Kadın sağına doğru yeşil bir mindere yaslanmıştır. Saçlarında çiçeklerden yapılmış bir taç yer alır. Khiton giymiş bu kadın betiminin bileklerinde ve sağ kolunun üst kısmında yani pazuunda bilezikler bulunmakta ve hafif yukarıya kaldırdığı sağ elinde bir kap tutmaktadır. Bu mozaikte Tryphe ve Bios farklı panellerde uzanır şekilde tasvir edilmişlerdir (Levi 1947: 223-224, 40 fig.13 pl.LI.a,b; Campbell 1988: 64 pls. 189-190). BIOC olarak yazıtta ismi belirtilmiş diğer paneldeki erkek figürü sağ dirseğine yaslanır pozisyonundadır. Uzun kollu bir tunik giymiştir. Başında taç bulunan erkek figürünün bakışları diğer figür olan Tryphe'ye dönüktür ve sağ elinde bir kap tutmaktadır. Sözü edilen bu iki figürün ortasında yer alan panelde içerisine eşkenar dörtgenlerin yerleştirildiği ağ formu bir geometrik panel bulunmaktadır. Levi, bu mozaığı Gallineus sikkesine göre İS 254-268 yıllarına tarihlemiştir (Levi 1947: 224). Levi, İS 235-312 tarihini önerir, ancak sikke kanıtlarına göre bu muhtemelen İS 254-268 olarak daraltılmalıdır (Campbell 1988: 65).

Resim 2
Antioch Expedition Arşivleri, Sanat ve
Arkeoloji Bölümü, Princeton Üniversitesi.

Diğer bir karşılaştırma örneği yine aynı kentten yani Antiocheia a.O. Eros Satıcısı Evi (House of Peddler Eros) olarak isimlendirilen bir yapıda bulunmuştur (Res. 3) (Levi 1947: 191, 192 fig. 71 pl. XLIII b; Campbell 1988: 41-42 pls. 121-124). Ev olarak tanımlanan yapıda bitişik üç oda bulunmaktadır. 2 numaralı odada basamaklı eşkenar dörtgen motifi ile çerçevelenmiş iki panel bulunmaktadır. Panellerin her biri farklı yönlere yönlendirilmiş şekilde planlanmıştır. Panellerin birinde BIOC yazıtı ile işaret edilen bir kadın betimi yer almaktadır. BIOC yani yaşam, başında kırmızı ve pembe çiçeklerden yapılmış bir taç, kurdele ve kolyeyle süslenmiştir. Diğer panel oldukça tahrip olmuştur. Mozaığın altında yaklaşık İS 150 yıllarına tarihlenen Erken Roma kap parçaları, bulunmuştur (Levi 1947: 191; Campbell 1988: 41, 42). Bu nedenle Levi tarafından İS 235-312 tarihleri önerilir (Levi 1947: 191-195 fig.71 pl. XLIIIb). Ayrıca bu örnekte diğer örneklerden farklı olarak BIOC figürünün kadın olarak betimlenmiş olması dikkate değerdir. Örneklerden yola çıkarak genellikle Tryphe yani lüksün

kadın, Bios yaşamın ise erkek olarak betimlendiğini söylesek de, Eros Satıcısı (House of Peddler Erotes) Evi'ndeki kadın olarak betimlenmiş Bios genellemeyi bozmaktadır.

Resim 3
Antioch Expedition Arşivleri, Sanat ve
Arkeoloji Bölümü, Princeton Üniversitesi.

Diğer bir karşılaştırma örneği yine Antiocheia a.O., Daphne, Menander Evi, oda 13'de bulunmaktadır (Res. 4) (Levi 1947: 204-206; Kondoleon 2000: 74 fig. 9; Lapatin 2015: 3). En büyük ve en kompleks mozaik dekorasyonu evin 13 numaralı odasında bulunmuştur (Levi 1947: 204 vd.). Bu mekân triclinium olarak tanımlanmaktadır ve İS 3. yüzyıla tarihlenir. Bugün Hatay Arkeoloji Müzesi'nde sergilenen mozaik üzerinde Ladon ve Psalis betimlerinin olduğu panelin yanı sıra aynı döşeme üzerinde Tryphe figürü de yer almaktadır. Dalga deseni ile çevrelenmiş mozaik panelinde figürün başının her iki yanında ayrılmış

şekilde Trypthe yazıtı bulunmaktadır. Lüksün sembolü olarak personifike edilmiş bu betim aynı zamanda Antiocheia gibi önemli ve zengin bir kentin en güzel propagandalarından biri olmalıdır. Dörtgen çerçeve içinde başının üzerinde kim olduğunu gösteren yazıtla Trypthe olarak isimlendirilmiş kadın büstü, altın kolye küpe ve saç süsü takınmıştır. Kadının sol tarafında altın bir kâse bulunmaktadır (Levi 1947: pl. XLVI e)⁵.

Resim 4

Antioch Expedition Arşivleri, Sanat ve Arkeoloji Bölümü, Princeton Üniversitesi.

Sadece Trypthe betiminin bulunduğu bir diğer mozaik örnek, Paphlagonia Bölgesinde yer alan Sinope Antik Kentinde Sinop Müze Müdürlüğü uzmanları tarafından yapılan bir kurtarma kazısında bulunmuş ve Sayın Tülek tarafından yayınlanmıştır. Bir eşkenar dörtgen çerçeve içine yerleştirilmiş dalga desenli bir çerçeve ile sınırlandırılan dalgalı saçlı kadın büstünün, başının her iki yanında kim olduğunu gösteren yazıt bulunmaktadır (Tülek 2011: 921-926 figs.1-2). Kolyesi, küpeleri ve başında tacı ile oldukça zengin bir görünüm sunan kadın sağ ve sol elinde gösterişli birer kap tutmaktadır.

Son örnek Mersin, Silifke Olba kazılarında 2015 dönemi Manastır çalışmalarında bulunmuştur. Burada büyük ve geometrik desenli tasarımların arasına yerleştirilmiş farklı paneller bulunur. Trypthe ve Bios betimli panelin yanı sıra, ayrıca ilk banyo yani Pro To Lousia betimi de yer almaktadır (Erten 2016: 61-69). Bu kompozisyonda yer alan Trypthe, mavi bilyeli giysisi ve başında mavi kurdelesi ile tasvir edilmiştir. Boynunda kolye ve elinde sarı tesserae ile işlenmiş altın hissi uyandıran bir çift kulplu kap tutar (Erten 2016: 65 lev. 6). Başın iki yanında TPY ve sağda ØH harflerinden oluşan yazıt bulunmaktadır. Aynı mozaik döşemede, diğer panelde yer alan BIOΣ yazıtlı büst uzun dalgalı saçları ile dikkat çeker. Portrenin arkasında profilli bir kaide üzerinde kağıt rulosu benzeri bir betim bulunmaktadır (Erten 2016: 67 lev. 7). Sayın Erten mozağin bulunduğu yapı ile ilgili öncelikle bir Roma Villası olduğunu ileri sürse de mozaikte ayrıca bir ilk banyo temasının yer alması ona yapının hamam da olabilme ihtimalini düşündürmüştür (Erten 2016: 78-79). Hafır, mozaığı Severuslar Dönemi'ne İS 2. yüzyıl sonu, İS 3. yüzyıl başlarına tarihlendirmektedir (Erten 2016: 78).

⁵ Levi 1947: 206 fig.77; Lapatin bu mozaığın tarihini İÖ 250-270 civarı olarak yanlış tarihlemiştir. Bk. Lapatin 2015: 3.

Kent	Yapı	Mekân	Tryphe	Bios	Kombinasyon	Tarih
Antiochia a.O	Sarhoş Dionysos Evi	Oda 6	Yastığa yaslanmış uzanır	X yastığa yaslanmış uzanır erkek.	Dionysos	İS 254-268
Antiochia a.O	Eroslar Satıcısı Evi		X tahrip olmuş		Değişik poz ve kombinasyonlarda Eros	İS 235-312
Antiochia a.O Daphne	Menander Evi	Oda 2	Tryphe dörtgen çerçeveli pano. Sol tarafta altın kap.	X BIOC kadın olarak betimlenmiş	Ladon ve Psalis	İS 3. yüzyıl
Olba	Roma Villası / Hamam Yapısı?	13. numaralı oda	X büst kolye altın kap	X büst rulo	İlk banyo yani Pro To Lousia	İS 2. yüzyıl sonu 3. yüzyıl başı
Sinope	?	Triclinium	Tryphe	-	?	İS 5. yüzyıl
Emesa?	Villa ?	?	X tam vücut	X tam vücut	?	İS 350-400

Tablo 1
Karşılaştırma Tablosu.

Değerlendirme ve Sonuç

En Doğu'daki eyalet olan Suriye, Roma'nın en zengin ve en önemli eyaletlerinden biri olmuştur. Yakın Doğu, Akdeniz'den Fırat'a kadar oldukça büyük bir alanı kapsar. Roma bu bölgede eski çağ medeniyetlerinin en önemlilerinin kurulduğu yer olan Mezopotamya'nın varisi olmuştur. Suriye'de gelişen mozaik sanatının yerel karakterleri bulunmakla birlikte, kısmen Helenistik sanat geleneğinin etkileri de mevcuttur. Suriye mozaikleri üzerinde bulunan geometrik motiflerin İtalya kökenli olduğunu kabul etsek dahi, kompozisyonlarda Grek ve İtalya etkisinin yok denecek kadar az olduğunun özellikle altı çizilmelidir. Helenistik Dönem, düşünce ve sanat anlayışı oldukça uzun bir süre burada devam etmiştir. Konumuzu oluşturan lüksün sembolü Tryphe ve rahat yaşamı ifade eden Bios figürlerinin özellikle Roma İmparatorluğunun Doğu Eyaletlerinde kullanılmış olmasına şaşırılmamalıdır. Ulaşılan karşılaştırma örneklerinin üçü Antiocheia, biri Sinope, diğeri ise Olba'da bulunmuştur. Bugüne kadar açığa çıkarılmış olan bu mozaik örneklerine göre, bu iki figür bazen ayrı ayrı büst ya da uzanır pozda rahat bir şekilde tasvir edilmelerinin yanı sıra, Emesa örneğinde olduğu gibi yanyana da betimlenmektedirler. Rahat bir mindere uzanmak, ziynet eşyaları ile betimlenmek veya kimi zaman altın olduğu düşünülen kaliteli kaplar tutmak birbirleriyle çok bağlantılı olan lüks ve rahat yaşamın atribüleri olmalıdır. Zenginliğin ve lüksün kanıtı olarak, Tryphe mozaik betimlerinden hemen hepsinde gördüğümüz ziynet eşyalarının benzerlerini Antiocheia'da; Epikosmesis, Ktisis, Yakto, Megalopsychia, Soteria mozaiklerinde de görmek mümkündür (Pedone 2012: 390-410).

Ontario Kraliyet Müzesi'nde bulunan mozaığın Emesa kökenli olduğu Müze'den alınan katalog bilgilerinde yer almaktadır. Emesa⁶ kentinin bugünkü

6 Humus, Emesa (Latince); Hims (Arapça), Şam'ın 165 km kuzeyinde, Suriye çölünden kıyıya doğal erişim güzergâhı üzerinde, Homs Gap (güneyde Lübnan silsilesi ile kuzeyde Suriye'deki Jebel Ansariye silsilesi arasında) olarak bilinen kıyı sıradağlarının kırılmasıyla stratejik bir konuma sahiptir. Konumu şehrin içinden akan Asi Nehri tarafından belirlenir. Bugün Suriye karayolu ve demiryolu ağlarında kilit bir noktadır.

modern ismi Humus'tur. Roma İmparatorluğu'nun Suriye Eyaletinde bulunan Emesa Şehri İÖ 1. ve İS 1. yüzyıllarda tarihi kayıtlardan iyi bilinmektedir. Burada bağımsız bir kraliyet hanedanlığı vardır ve güneş tanrısı Elegabalus tapınağına sahip olması açısından kent önemli olmuştur⁷. Özellikle İS 193-211 yıllarında Roma İmparatoru olan Septimius Severus, Afrika Leptis Magna'da doğmuş olsa da eşi Iulia Domna'nın⁸ Emesa kökenli iyi bir aileden gelmesi nedeniyle bu dönemde özellikle kent zenginleşmiş ve önemini artırmıştır. Bu tür zengin bir kentte, mekân tasarımlarının çeşitli figürlerle bezenmesi beklenmedik bir durum değildir. Özellikle Emesa şehrinin Antiocheia'ya oldukça yakın olması, birbirlerinden etkilendikleri argümanını güçlü kılmaktadır. Roma İmparatorluğunun Antiocheia'sı gibi Emesa da, maddi zenginliğin yanı sıra kültürel yaşam konusunda da oldukça zengindir ve Helenistik mirasın temellerini barındırmıştır.

Yoğunlukla tiyatrolarda oynanan bir çok performans konusu, Roma İmparatorluğunun evlerinde seçkin dekorasyon elemanlarından biri olarak kabul görmüştür⁹. Konuklara bazı temsil görüntülerini sergilemek oldukça prestijli bir durum olmalıdır. Antiocheia, Emesa ve yakın çevresindeki figürlü sahnelerin konusu kimi zaman tiyatro sahnelerinden anlık görsellerin döşemeler üzerindeki sunumu olarak karşımıza çıkmaktadır. Konu seçimi genellikle tasarımcının sunduğu alternatifler dahilinde ev sahibinin kendisi tarafından seçilmiş olmalıdır. Her ne kadar Ontario Kraliyet Müzesi'ndeki mozaik örneğimizin konteksti bilinmese de bazı araştırmacılar bir villadan gelmiş olabileceği konusunda görüş bildirmektedir. Ayrıca benzer figürlerin işlendiği mozaiklerin çoğunlukla villalarda bulunmuş olması bu öneriyi güçlendirmektedir. Tasvir özellikleri nedeniyle Ontario Kraliyet Müzesi örneğindeki mozaığın teatral unsurları da barındırdığı söylenebilir. Bu tür mozaikler triclinium, portico gibi mekânlarda yemek yiyenlerin izlemesine izin verir pozisyonda tasarlanmışlardır. Roma sanatında dekorasyonlarda kullanılan tiyatro imajları diğer bir çok konu gibi Helenistik repertuvardan adapte edilmişlerdir. Sözü edilen mozaığın şimdilik hangi tiyatro oyununun hangi bölümünü işaret ettiğine dair yorum yapmak çok mümkün olmasa da bu ihtimalinde göz önünde bulundurulmasında fayda vardır.

Konumu şehri Suriye tarihinin önemli akımlarının çoğuna yerleştirmiş olsa da bu şehirde bu geçmişin çok azı hayatta kalmıştır. Merkez camideki bazı sütunların dışında, Humus'taki Roma Dönemi, büyük İmparatorluk hanedanlarından birinin kökenlerinin burada olduğuna dair hiçbir iz bırakmamıştır. Humus'un merkezinde bir höyüğün varlığı, kentin kuruluş kronolojisini Roma Dönemi'nden çok öncelere kadar götürmektedir.

Emesa, esas olarak İS 3. yüzyılın başlarında Roma'nın yönetici ailesi olan Severuslar Hanedanı ile olan bağlantılarının bir sonucu olarak tarihe geçmiştir. Emesa'nın yüksek rütbeli rahibinin kızı Iulia Domna, Suriye'de IV. Scythica Legion'un bir komutanı olarak görevli olduğu dönemin sonunda İS 187 civarında gelecek İmparator (İS 193-211) olan Septimius Severus ile evlenmiştir. Septimius'un İS 193 darbesi ve başkente yükselmesinin ardından Iulia Domna, yeni hanedanın kaderinde merkezi bir kişilik haline geldi. Çocuklarından dördü (ya da kız kardeşi Iulia Maesa'nın çocukları) ve onların soyundan gelenler imparator oldular. Caracalla (211-17); Geta (211'de Caracalla ile birlikte imparator); Marcus Antoninus (Elagabalus - 218-22); ve Alexander Severus (222-35). Bu silsilenin en ünlüsü, Emesa merkezli lejyon tarafından 14 yaşında İmparator ilan edilen Elagabalus'du. Takma adı, Emesa'daki güneş tapınağındaki siyah taş olan amblemi, yeni bir güneş kültürünün temeli olarak Roma'daki Vesta Tapınağı'na aktarılan Baal tanrısından türemiştir (Burns 1995: 128-129).

- 7 Ancak modern ismi Humus olan Antik Emesa şehrinde sözü edilen Elegabalus'a ait tapınak bugüne kadar bulunamamıştır. Tapınak belki de Emesa'da değil de çevresindeki kırsalda bulunuyor olabilir. Detaylı bilgi için bk. Young 2003.
- 8 Iulia Domna'nın portreleri hakkında detaylı bilgi için bk. Özgan 2015: 64-73 res. 52, 53a-b, 54, 55a-b, 56a-b, 57a-b, 58a-b, 59a-b-c, 60a-b-c-d.
- 9 Roma İmparatorluğu'nun Antiocheia'sı ve onun yakın çevresi Helen mirasını devam ettiren zengin birer merkez üs konumundaydı. Yunan tiyatro oyunları ve mitlerini canlandırmak onları kişileştirmek bu bölge için çok önemli olmuştur. Bu konuda detaylı bilgi için bk. Huskinson 2002: 131-165.

Kaynaklar – Bibliography

- Balty 2009a J. Ch. Balty, "Bios", LIMC III.1, 116-117.
- Balty 2009b J. Ch. Balty, "Tryphe", LIMC VIII.1, 96-97.
- Boriello et al. 1986 M. R. Borriello - M. Lista - U. Pappalardo - V. Sampaolo - C. Ziviello, Le collezioni del Museo nazionale di Napoli: I mosaici, le pitture, gli oggetti di uso quotidiano, gli argenti, le terrecotte invetriate, i vetri, i cristalli, gli avori, Roma, De Luca.
- Burns 1995 R. Burns, *Monuments of Syria: An Historical Guide*, London, New York.
- Campbell 1988 S. Campbell, *The Mosaics of Antioch*, Toronto.
- Dunbabin 2002 K. M. D. Dunbabin, *Mosaics of the Greek and Roman World*, Cambridge.
- Erten 2016 E. Erten, "Olba 2015 Kazılarında Yeni Bir Buluntu: Roma Mozaïği", *Seleucia* 6, 50-91.
- Faust 1989 S. Faust, *Fulcra: Figürlicher und ornamentaler Schmuck an antiken Betten*, Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Römische Abteilung, Mainz.
- Hornum 1993 M. B. Hornum, *Nemesis, the Roman State and the Games*, Leiden, New York.
- Huskinson 2003 J. Huskinson, "Theatre, Performance and Theatricality in Some Mosaic Pavements From Antioch", *BICS* 46, 131-165.
- Kondoleon 2000 C. Kondoleon, *Antioch: The Lost Ancient City*, Princeton, N.J.: Worcester, MA.
- Lapatin 2015 K. D. S. Lapatin, *Luxus: The Sumptuous Arts of Greece and Rome*, Los Angeles.
- Leipen 1969 N. Leipen, "A New Mosaic in the Royal Ontario Museum", *Archaeology* 22, 3, 231-231.
- Levi 1947 D. Levi, *Antioch Mosaic Pavements, Vol.I-II*, Princeton.
- Özgan 2015 R. Özgan, *Roma Portre Sanatı III*, İstanbul.
- Pedone 2012 S. Pedone, "The Jewels in the Mosaics of Antioch. Some Visual Examples of Late Antique and Byzantine Luxury", *RSO* 85, 1/4, 391-410.
- Richter 1966 G. M. A. Richter, *The Furniture of the Greeks, Etruscans and Romans*, London.
- Riefstahl 1956 E. Riefstahl, "Nemesis and the Wheel of Fate", *Brooklyn Museum Bulletin* 17, 3, 1-7.
- Robinson 1934 D. M. Robinson, "The Villa of Good Fortune at Olynthos", *AJA* 38, 4, 501-510.
- Tondriau 1948 J. Tondriau, "La Tryphé, philosophie royale ptolémaïque", *REA* 50, 1-2, 49-54.
- Tülek 2011 F. Tülek, "The Bejewelled Lady of Sinope", M. Şahin (ed.), *11th International Colloquium on Ancient Mosaics, Bursa*, 921-926.
- Young 1965 R. S. Young, "Early Mosaics at Gordion", *Expedition* 7, 4-13.
- Young 2003 G. K. Young, "Emesa and Baalbek: Where is the Temple of Elahagabal?", *Levant* 35, 1, 159-162.

